

ВІДГУК

офіційного опонента, доктора педагогічних наук, професора Біди Олени Анатоліївни про дисертацію Жушми Тетяни Віталіївни «Формування лідерських якостей майбутніх педагогів вищої школи у закладах вищої освіти», подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки, галузь знань 01 Освіта, педагогіка

З метою здійснення експертизи дисертації Жушми Тетяни Віталіївни нами було проаналізовано її зміст й основні наукові праці. Узагальнені результати викладено у наступних положеннях.

Актуальність теми виконаної роботи та зв'язок із відповідними планами галузей науки. Тема лідерства є однією з найбільш цікавих та динамічних як для наукового співтовариства, так і для суспільства, що починає глибше усвідомлювати визначну роль лідерства у забезпеченні сталого розвитку всіх сфер життєдіяльності людини. Поняття лідерства активно досліджується у науці починаючи з 1920-х років. За час його дослідження науковцями було розроблено більше 65 кваліфікаційних систем, кожна з яких має свої підходи до визначення лідерства. З давніх-давен мислителі та науковці відмічали, що лідерам притаманні особливі психологічні риси, що забезпечують здатність до впливу на інших. На сьогоднішній день існує безліч підходів та класифікацій, що мають на меті визначення саме тих якостей, які мають найбільше значення для лідера.

Сучасна модернізація системи освіти вимагає пошуку нових педагогічних технологій, що здатні забезпечити формування відповідального ставлення до фахової діяльності у студентів призводить до виявлення вмотивованих громадянських вчинків, дій, де провідне місце займає лідерство особистості. Це вимагає нових кваліфікаційних характеристик і моделей лідера. З огляду на це важливого значення набуває формування лідерських якостей майбутніх педагогів вищої школи у закладах вищої освіти.

Зв'язок теми з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження є складовою досліджень у межах наукової школи кафедри педагогіки і психології управління соціальними системами імені академіка І.А. Зязюна Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» (НТУ «ХПІ») «Формування особистості лідера в науці, освіті, бізнесі». Дослідження виконано згідно з науково-дослідною темою кафедри «Теоретико-методичне забезпечення розвитку освітнього лідерства в умовах інформаційного суспільства», у межах якого здобувачем обґрунтовано важливість формування лідерських якостей у майбутніх педагогів вищої школи та представлені практичні рекомендації розвитку цих якостей у процесі їх професійної підготовки.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Представлені в роботі наукові положення та висновки, викладені авторкою, свідчать про цілісність проведеного дослідження,

наукову обґрунтованість і достовірність результатів, а також мають теоретичне і практичне значення для формування лідерських якостей майбутніх педагогів вищої школи у закладах вищої освіти.

На високому науковому рівні дисертанткою обґрунтовано вибір теми, визначено мету, завдання, методи дослідження. План роботи логічний і послідовний. Прослідковується чітка структура дисертації, складові якої спрямовані на досягнення поставленої мети. Науковий апарат дослідження, що представлений у роботі сприяв розробці алгоритму розв'язання досліджуваної проблеми. На вирішення актуальної проблеми авторкою спрямовано завдання дослідження.

Для досягнення мети, розв'язання завдань та перевірки гіпотези були використані такі методи дослідження: *теоретичні* (аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, систематизація, класифікація для вивчення поняттєвого апарату дослідження, теоретичного обґрунтування педагогічних умов формування лідерських якостей майбутніх педагогів вищої школи у закладах вищої освіти); *емпіричні* (тестування, бесіда, спостереження, педагогічний експеримент з метою перевірки ефективності розроблених педагогічних умов лідерських якостей майбутніх педагогів вищої школи у закладах вищої освіти); *математико-статистичні* для кількісного та якісного аналізу результатів педагогічного експерименту.

Наукові положення, рекомендації та висновки, які розглядаються та обґрунтовуються у роботі, пояснюються з посиланням на джерельну базу, що включає законодавчі документи, наукову і методичну літературу. На перший план виходить активна, самостійна особистість з її інтересами, потребами в самореалізації, кар'єрному зростанні, життєвими планами. Є чітко узгодженими гіпотеза і завдання дослідження.

Аналіз дослідження говорить про ретельну роботу дисертантки, це: опрацьована наукова література, чітко сформульовані основні положення та висновки проведеного дослідження, отримані результати, які мають теоретичне і практичне значення. Таким підходом до виконання роботи Тетяна Віталіївна зробила вагомий внесок у педагогічну науку.

Свідченням обґрунтованості наукових положень є репрезентативна теоретична база, яку становлять узагальнені результати вивчення 260 найменувань. Анотації подані українською та англійською мовами. Їх зміст відображає зміст дисертації та висвітлює основні положення і суттєві її аспекти. Основні положення дисертаційного дослідження та його результати презентовано на 11 міжнародних та вітчизняних науково-практичних конференціях.

Найбільш суттєві наукові результати, що містяться в дисертації. Важливість дисертаційного дослідження полягає в запропонованих рішеннях окресленої проблеми – обґрунтовано необхідність і доцільність вирішення проблеми удосконалення формування лідерських якостей майбутніх педагогів вищої школи у закладах вищої освіти; експериментально підтверджено ефективність розроблених

педагогічних умов формування лідерських якостей майбутніх педагогів вищої школи.

Нові факти, одержані дисертантом. Важливість дисертаційного дослідження полягає в запропонованих рішеннях окресленої проблеми – формування лідерських якостей майбутніх педагогів вищої школи у закладах вищої освіти. Безпосередньо уперше: розроблено, теоретично обґрунтовано та експериментально перевірено педагогічні умови формування лідерських якостей майбутніх педагогів вищої школи у закладах вищої освіти: мотивація студентів до формування лідерських якостей для забезпечення їх зацікавленості проявити свій потенціал та досягти успіху у майбутній професійній діяльності; систематична рефлексія студентів, спрямована на самостереження, самопізнання та самоаналіз лідерських якостей та усвідомлення конкретних способів і можливостей їх формування й удосконалення; застосування тренінгової технології для цілеспрямованої, поетапної практичної роботи студентів над формуванням лідерських якостей; уточнено сутність поняття лідерських якостей майбутніх педагогів вищої школи (як соціально-психологічної властивості особистості, які обумовлюють успішну організаційну діяльність, здатність ефективно впливати на інших людей та приймати оптимальні рішення задля ефективного викладання та удосконалення освітнього процесу вищої школи), а також структуру лідерських якостей майбутніх педагогів вищої школи; подальшого розвитку набули критерії та показники сформованості лідерських якостей у майбутніх педагогів вищої школи: мотиваційно-особистісний (мотивація на досягнення успіху та спрямованість на саморозвиток та самовдосконалення), емоційно-інтелектуальний (інтелектуальна лабільність, рефлексивність, врівноваженість, емпатія), організаційно-управлінський (сила волі, незалежність, активність, лідерство, організаційні якості), комунікативно-соціальний (товариськість, комунікативність).

Значення для науки і практики одержаних автором результатів. Практичне значення результатів дослідження полягає в тому, що розроблені педагогічні умови формування лідерських якостей майбутніх педагогів вищої школи та визначені показники й засоби діагностики рівня сформованості цих якостей можуть бути використані для удосконалення процесу професійної підготовки магістрів освітньої програми «Педагогіка вищої школи» у закладах вищої освіти.

Достовірність і надійність отриманих результатів забезпечені логікою побудови наукового дослідження, використанням комплексу методів, адекватних його меті, предмету, завданням, кількісним і якісним аналізом даних; достатньою кількістю учасників експерименту; можливістю повторення дослідно-експериментальної роботи.

Упровадження результатів дослідження та експериментальна база дослідження: Результати дослідження впроваджено в освітній процес Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» (довідка № 66-04-301/2 від 13.02.2024 р.), Комунального закладу «Харківська

гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради (довідка № 01-12/104 від 14.02.2024 р.), Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (довідка № 06/04 від 12.02.2024 р.) Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького (довідка № 61/04 від 12.02.2024р.). Довідки впровадження наведені у додатках.

Рекомендації щодо використання результатів і висновків дисертації. Теоретичні та практичні результати дисертаційного дослідження можуть бути використані науково-педагогічними працівниками закладів вищої освіти у процесі викладання фахових дисциплін майбутнім здобувачам освіти педагогічних спеціальностей, у розробці навчальних програм, підручників, навчально-методичних посібників, підготовці тренінгових занять, розробці рефлексивних та практичних завдань; студентами у процесі написання курсових і магістерських робіт.

Оцінка структури та змісту дисертації. Текст дисертаційного дослідження чітко структурований, зв'язний, цілісний, завершений. Кожен наступний розділ чи підрозділ органічно пов'язаний з попереднім і доповнює його. Такий підхід дисертантки сприяв розкриттю теми дослідження, виконанню поставлених завдань, які є конкретні та відповідають поставленій меті дослідження.

Робота складається з анотації двома мовами, вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (260 найменувань, з них – 35 іноземною мовою) на 30 сторінках, 16 додатків на 42 сторінках. Дисертація містить один рисунок на 1 сторінці, 12 таблиць на 7 сторінках. Загальний обсяг роботи становить 11,1 авт.арк., з них основного тексту – 7,2 авт.арк.

У вступі обґрунтовано актуальність формування лідерських якостей майбутніх педагогів вищої школи у закладах вищої освіти, представлено зв'язок роботи з науковими програмами, планами і темами, наведено наукову новизну, теоретичне та практичне значення отриманих результатів.

У першому розділі на основі теоретичного аналізу визначено поняття «лідер», «лідерство», «лідерські якості». Лідерство – процес впливу особистості на групу, спрямований на оптимальне досягнення загальної мети. Лідер – особистість, яка користується високим авторитетом та повагою у групі, що забезпечує здатність впливати, мотивувати та спонукати членів групи до слідування прийнятим рішенням для досягнення поставленої мети.

Визначено сутність лідерських якостей майбутнього педагога вищої школи як соціально-психологічної властивості особистості, які обумовлюють успішну організаційну діяльність, здатність ефективно впливати на інших людей та приймати оптимальні рішення задля ефективного викладання та удосконалення освітнього процесу вищої школи.

Уточнено структуру лідерських якостей майбутнього педагога вищої школи, що включає компоненти: мотиваційно-особистісні (обумовлюють спрямованість та схильності особистості); емоційно-інтелектуальні (характеризують ставлення особистості до ситуацій, що виникають, та використання розумових здібностей для

пізнання та управління навколишнім середовищем); організаційно-управлінські (передбачають здатність діяти упорядковано та узгоджено з поставленими цілями та планами); комунікативно-соціальні (відображають ефективну передачу та одержання інформації та здатність до співпраці) якості.

У другому розділі розроблено та обґрунтовано педагогічні умови формування лідерських якостей майбутніх педагогів вищої школи у закладах вищої освіти: мотивація студентів до формування лідерських якостей для забезпечення їх зацікавленості проявити свій потенціал та досягти успіху у майбутній професійній діяльності; систематична рефлексія студентів, спрямована на самостереження, самопізнання та самоаналіз лідерських якостей та усвідомлення конкретних способів і можливостей їх формування й удосконалення; застосування тренінгової технології для цілеспрямованої, поетапної практичної роботи студентів над формуванням лідерських якостей. Реалізація педагогічних умов формування лідерських якостей майбутніх педагогів вищої школи представляє собою цілісну систему, компонентами якої є: мета, методологічні підходи (системний, гуманістичний, діяльнісний) та дидактичні принципи (систематичності, самостійності, безперервності освіти, інтенсифікації, професійної спрямованості, зворотнього зв'язку), зміст, який визначається характеристикою структури лідерських якостей, методичне забезпечення реалізації умов, отриманий результат. Реалізація педагогічних умов формування лідерських якостей майбутніх педагогів вищої школи передбачала мотивацію майбутніх педагогів вищої школи до формування всіх складових структури лідерських якостей, застосування рефлексивних вправ на самопізнання та аналіз прогресу у розвитку якостей, розробку та проведення тренінгу «Формування лідерських якостей у майбутніх педагогів вищої школи», який включав поетапну практичну роботу студентів та складання програми подальшого саморозвитку після завершення тренінгу. Методами реалізації педагогічних умов були: метод проблемного викладу, бесід, дискусій, мозковий штурм, кейс-метод, рольових та ділових ігор, написання есе, тренінгова робота, рефлексивні вправи, метод проєкту.

У третьому розділі висвітлено особливості організації педагогічного експерименту. Перевірка ефективності педагогічних умов здійснювалась за допомогою педагогічного експерименту, який проводився у природних умовах освітнього процесу Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» протягом 2019-2023 рр. і включав три етапи: констатувальний, формувальний, контрольний.

Респондентами були студенти магістратури спеціальності «Освітні, педагогічні науки» спеціалізації «Педагогіка вищої школи» загальною кількістю 213 осіб (74 – студенти денної форми навчання, 139 – заочної форми навчання).

Уточнено критерії та показники сформованості лідерських якостей у майбутніх педагогів вищої школи: мотиваційно-особистісний (мотивація на досягнення успіху

та спрямованість на саморозвиток та самовдосконалення), емоційно-інтелектуальний (інтелектуальна лабільність, рефлексивність, врівноваженість, емпатія), організаційно-управлінський (сила волі, незалежність, активність, лідерство, організаційні якості), комунікативно-соціальний (товариськість, комунікативність).

Охарактеризовано високий, середній та низький рівні сформованості лідерських якостей у майбутніх педагогів вищої школи. Визначено методики діагностики рівнів розвитку лідерських якостей у студентів.

Результати констатувального експерименту показали недостатній рівень сформованості лідерських якостей у студентів та підтвердили необхідність впровадження розроблених педагогічних умов формування цих якостей у процес професійної підготовки майбутніх педагогів вищої школи.

Було визначено, що наймеш розвиненими серед всіх якостей у студентів є лідерство, врівноваженість, незалежність та організаційні якості. За результатами констатувального експерименту студентів було розділено на експериментальну та контрольну групу, в яких рівень сформованості лідерських якостей не мав статистично значущої різниці.

Експериментально підтверджено ефективність розроблених педагогічних умов формування лідерських якостей майбутніх педагогів вищої школи.

На контрольному етапі експерименту було визначено статистично значущу різницю між студентами експериментальної та контрольної групи стосовно високого та низького рівня сформованості лідерських якостей. Найбільші зміни у студентів експериментальної групи відбулись за рівнем сформованості рефлексивності, організаційних якостей, комунікативності та спрямованості на саморозвиток та самовдосконалення.

Кількість студентів експериментальної групи, що показали високий рівень розвитку лідерських якостей склала 33,9 %, у контрольній групі таких студентів було 19,8 %. Низький рівень сформованості лідерських якостей було визначено у 17 % студентів експериментальної групи та 36,6 % контрольної групи.

Таким чином, мету дослідження досягнуто, завдання виконано.

Достовірність результатів підтверджується теоретичним обґрунтуванням проведеного дослідження, значною вибіркою респондентів, валідними методиками, поєднанням кількісного та якісного аналізу одержаних емпіричних даних. Таким чином, авторка обрала коректну методологію дослідження, експериментально підтвердила заявлену гіпотезу та теоретичні положення.

Загальні висновки структуровані, повністю відповідають сформульованим завданням та змісту самої роботи та впливають з її основних положень, чим доводиться, що мета роботи досягнута і всі поставлені завдання виконано.

Чітко прописано особистий внесок здобувача.

Отже, після проведення детального аналізу можемо констатувати, що дисертаційна робота Жушми Тетяни Віталіївни за своїм змістом, стилем викладу і

розкриттям основних положень, висновками та результатами опрацювання здобутих експериментальних даних є завершеним самостійним дисертаційним дослідженням.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації.

Позитивно оцінюючи дисертаційне дослідження **Жуши Тетяни Віталіївни**, вважаємо за доцільне висловити окремі зауваження та побажання:

1. Дисертанткою на рисунку 2.1 представлено – реалізацію педагогічних умов формування лідерських якостей майбутніх педагогів, але вважаємо, що це є розробка авторської моделі формування лідерських якостей майбутніх педагогів, що є вагомим у дослідженні і проходить через всю роботу.

2. У вступі роботи у пункті «Зв'язок теми з науковими програмами, планами, темами» не прописано де і коли затверджено тему дисертації.

3. Дисертація набула б більшої глибини, якби автором було приділено більше уваги аналізу зарубіжного досвіду дослідження проблеми формування лідерських якостей майбутніх педагогів вищої школи у закладах вищої освіти.

4. Вважаємо за доцільне приділити більше уваги застосуванню мультимедійних технологій при формуванні лідерських якостей майбутніх педагогів вищої школи у закладах вищої освіти в умовах дистанційного навчання.

5. Рекомендуємо оформити результати проробленої роботи у посібнику.

Однак, висловлені зауваження та побажання носять, в основному, дискусійний характер, а тому не мають суттєвого впливу на високу позитивну оцінку рецензованого дисертаційного дослідження. Робота, безсумнівно, містить значні наукові доробки та нові, раніше не захищені наукові положення. Отримані результати є раціональними для розв'язання питання формування лідерських якостей майбутніх педагогів вищої школи у закладах вищої освіти.

Констатуємо і той факт, що загальний об'єм основного тексту дисертації відповідає вимогам до написання наукових досліджень, які подаються на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки, галузь знань 01 Освіта, педагогіка.

Порушень академічної доброчесності в дисертації та наукових публікаціях, у яких висвітлені основні наукові результати дисертації, не виявлено.

Повнота висвітлення результатів в опублікованих працях. Основні положення й результати дослідження знайшли своє відображення у 16 роботах, з них 5 статей – у наукових фахових виданнях України, 11 публікацій – у збірниках матеріалів наукових конференцій.

Зміст, обсяг та кількість друкованих праць відповідають вимогам МОН України щодо публікацій основного змісту дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філософії і надають авторці право публічного захисту дисертаційного дослідження.

Висновок. Вивчивши подану роботу, ознайомившись з працями Жушми Тетяни Віталіївни, яка здобуває науковий ступінь доктора філософії з галузі знань 01 Освіта, педагогіка та спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки та враховуючи актуальність теми, наукову новизну отриманих результатів, практичне значення зазначаємо, що дисертаційна робота «Формування лідерських якостей у майбутніх педагогів вищої школи у закладах вищої освіти» є завершеною, самостійно виконаною науковою працею, що має вагоме теоретичне й прикладне значення для розвитку педагогічної науки, заслуговує позитивної оцінки, відповідає вимогам наказу МОН України № 40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження вимог до оформлення дисертації» (зі змінами), «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (Постанова Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44), а її автор – Жушма Тетяна Віталіївна – заслуговує присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки, галузь знань 01 Освіта, педагогіка.

Офіційний опонент:

доктор педагогічних наук, професор
завідувач кафедри педагогіки, психології, початкової,
дошкільної освіти та управління закладами освіти
Закарпатського угорського інституту
ім. Ференца Ракоці ІІ

Олена БІДА

Підпис Олени БІДИ завідувач
Зав. відділом кадрів
Закарпатського угорського інституту
ім. Ференца Ракоці ІІ

Г. Рейплік